

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Педагогічний факультет

Кафедра педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти

**ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ЕТИКЕТ У ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка 2 курсу 212 м групи
Баранець Дар'я Володимирівна
Спеціальності 012 Дошкільна освіта
Освітньо-професійної (наукової)
Програми 23656 Дошкільна освіта
Керівник: к.пед.н., доцентка Гриценко І.В.

Рецензент: Хоруженко Т.А, вихователь-
методист Антонівського ясла-садка № 4
комбінованого типу з логопедичними
групами Херсонської міської ради

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ЕТИКЕТ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	7
1.1. Сутність поняття «етикетні уявлення» та особливості їх формування у дітей дошкільного віку.....	7
1.2. Форми, методи та прийоми розвитку у дошкільників уявлень про етикет	15
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ЕТИКЕТ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	24
2.1. Обґрунтування педагогічних умов формування уявлень дошкільників про етикет	24
2.2. Діагностика рівнів сформованості уявлень про етикет у дітей дошкільного	28
2.3. віку.....	36
Формувальний експеримент з розвитку пізнавальних	
2.4. інтересів молодших школярів в умовах війни	44
Аналіз результатів експериментальної роботи.....	
ВИСНОВКИ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	50
ДОДАТКИ	61
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності здобувача	57
Додаток Б. Авторська діагностична методика Т.	59

Сенько.....				60
Додаток В. Методика «Сюжетні картинки».....				
Додаток Г. «Закінчи історію» (проблемні ситуації).....				62

ВСТУП

Виховання етикетних навичок у дітей дошкільного віку є актуальним та важливим напрямком фахівців дошкільної освіти. Правильна і доречна поведінка, поважне ставлення до оточуючих, уміння дотримуватись правил етикету – основні компоненти формування культурної особистості. Як зазначає Базовий компонент дошкільної освіти, одним із основних завдань дошкільної освітньої галузі є залучення дітей до соціокультурних норм суспільства, формування моральних якостей.

Однією з домінуючих парадигм освіти є культурологічна, що визначає культуру як провідний фактор і засіб соціалізації та індивідуалізації особистості, орієнтує освіту на інтеграцію підростаючого покоління в сучасну культуру. Знання правил поведінки та спілкування між людьми, усвідомлення їх соціального та особистісного смислів, досвід практичної реалізації етичних вимог дозволяють дитині почуватися впевнено та вільно, ефективно взаємодіяти з оточуючими людьми, соціально адекватно виявляти свої наміри та почуття. Етичний зміст представлено у культурі як систему норм, правил, принципів, зразків відносин та поведінки, освоєння та виконання яких забезпечує гармонійне входження дитини у світ людських відносин, відтак – соціальну адаптацію, самовираження.

Етикет – частина змісту етичної культури. Інтерес до норм і правил поведінки останніми роками зростає. Дослідники стверджують, що бажання опанувати гарні манери в сучасному суспільстві не тільки не згасає, але навіть збільшується. Свідченням цього є різноманітні «школи етикету і гарних манер», що створюються для дітей та дорослих, гувернанток та підприємців, наявність популярних видань про правила пристойної поведінки, що розходяться великими тиражами. Це пов'язано з усвідомленням значення етикету в гармонізації особистісних

взаємовідносин, його роллю у формуванні позитивного образу сучасної освіченої та культурної людини, усвідомленням кожною людиною своєї приналежності до соціального «ми».

Щодо освіти та виховання дітей дошкільного віку, феномен етикету найчастіше розглядається у контексті формування культури поведінки у дітей цієї вікової групи. Встановлено, що за певних педагогічних умов і завдяки цілеспрямованому вихованню та навчанню діти дошкільного віку здатні як дізнатися різноманітні правила етикетного поведінки, так і усвідомити їх функції, особистісне та соціальне значення, добровільно дотримуватися цих правил у повсякденному житті, спілкуванні, спільній діяльності.

В сучасній науковій літературі представлені різні аспекти вивчення етикету як соціокультурного явища (Б. Антоненко-Давидович, Н. Машир, О. Сиплива, Я. Радевич-Винницький, Н. Тимошенко), а також особливості ознайомлення дітей дошкільного віку з етикетними нормами та правилами (А. Богуш, А. Желан, М. Заячківська, П. Давидович, А. Кишинська, О. Кононко, С. Ладивір, М. Левківський, Л. Островська, М. Федорова, Н. Хамська).

У той же час в освітній практиці завдання залучення дітей до етикетних знань та вмінь часто вирішуються формально, шляхом їх прямої трансляції вихованцям та засобами організації репродуктивного виконання цих правил у повсякденному житті. Очевидно, що формування у дітей знань про правила поведінки та відповідних умінь має здійснюватися у процесі цілеспрямованого виховання та в ході організованої соціокультурної практики вихованців. Такий підхід передбачає використання цікавих та привабливих для вихованців педагогічних засобів та методів. Вищезазначене й зумовило вибір теми випускної роботи – *«Формування уявлень про етикет у дітей дошкільного віку»*.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування уявлень про етикет у дітей дошкільного віку.

Для реалізації мети було поставлено наступні завдання:

1. Вивчити науково-педагогічну та методичну літературу з проблеми дослідження.
2. Уточнити сутність основних понять дослідження.
3. Визначити критерії, відповідні показники та рівні сформованості уявлень про етикет у дітей дошкільного віку.
4. Теоретично обґрунтувати та у процесі дослідно-експериментальної роботи перевірити педагогічні умови формування уявлень про етикет у дошкільників.

Об'єкт дослідження – формування уявлень дітей дошкільного віку про етикет, а *предмет* – педагогічні умови формування уявлень дошкільників про етикет у ЗДО.

Гіпотеза випускної роботи: формування уявлень про етикет у дітей дошкільного віку відбуватиметься ефективніше за умов:

- використання проблемних ситуацій для закріплення та прояву засвоєних правил поведінки;
- створення сприятливого психологічного клімату в групі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Випускну роботу виконано в межах науково-дослідної роботи кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету «Формування професійної компетентності кадрового педагогічного потенціалу у системі суспільних трансформаційних процесів» (№ 0117U005614).

Методи дослідження:

– теоретичні: дослідження наукової психолого-педагогічної та методичної літератури щодо теми випускної роботи, аналіз та узагальнення матеріалів;

– емпіричні: методики діагностики розвитку уявлень дошкільників про етикет, спостереження, підготовка та проведення експерименту;

– методи математичної статистики для обробки отриманих результатів.

Наукова новизна одержаних результатів. У дослідженні уточнено сутність поняття «уявлення про етикет у дітей дошкільного віку»; визначено відповідні *критерії*: уявлення про норми та правила етикету (*когнітивний компонент*); уявлення про способи виконання норм та правил (*поведінковий компонент*); уявлення про роль норм і правил етикету у спілкуванні та взаємодії з оточуючими людьми (*емоційний компонент*) та *рівні* сформованості музичних здібностей дошкільників, а саме: *високий, середній і низький*; теоретично обґрунтовані та у процесі експериментальної роботи перевірені педагогічні умови формування уявлень про етикет у дітей дошкільного віку.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали випускної роботи можуть бути використані у процесі підготовки майбутніх вихователів до формування особистості дітей дошкільного віку, а також у сучасній практиці роботи закладів дошкільної освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету та дістали позитивну оцінку. За результатами дослідження опубліковано наукову статтю у збірці матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції «Scientific projects on improving the environment» (17-20 жовтня 2023 р., Брюссель, Бельгія), отримано відповідний сертифікат.

Структура і обсяг випускної роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Розділ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ЕТИКЕТ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Сутність поняття «етикетні уявлення» та особливості їх формування у дітей дошкільного віку

Норми моральності, що склалися людьми як у суспільному, так і в сімейному житті, є результатом багатовікового процесу становлення взаємин. Без дотримання цих норм неможливі політичні, економічні, культурні та сімейні відносини, адже люди не можуть існувати, не зважаючи один на одного, не встановлюючи для себе певних обмежень. В цьому контексті важлива роль належить етикету [56].

Слово «етикет» має французьке походження. Воно включає в себе два значення: «ярлик, етикетка» та «церемоніал». Спочатку цим словом називався кілочок, до якого прив'язувався папірець з назвою будь-якого товару. Трохи пізніше так став називатися сам папірець, що містить напис. На початку ХХ століття слово «етикет» цілком могло позначати в системі української мови «ярлик, що наклеюється на пляшки і обгортки товарів, з позначенням назви фірми, торговця та виробника», але закріпилося з цим значенням все ж таки слово «етикетка» [56, с. 63]

У перекладі з французької етикет означає своєрідний кодекс гарних манер та правил поведінки. Етикет встановлює норми і правила стосовно того, як потрібно знайомитися, вітати один одного, вести себе в театрі, магазині, громадському транспорті; як наносити візити та приймати гостей, як організувати дипломатичний прийом чи сімейне свято, день народження, як сервірувати стіл та багато іншого[56] .

Етикет є одним із яскраво виражених феноменів культури, який зачіпає всю гаму почуттів та емоцій людини, збагачує саме людське спілкування. Роль етикету у суспільстві завжди була дуже велика, що підтверджується його тривалою історичною та соціальною еволюцією, функціями у суспільстві, багатоплановою структурою, різноманітними

видами та формами [4].

Етикет – невід’ємна частина культури поведінки та життя людини в суспільстві. Кожна група людей, національна чи соціальна, встановлює свої правила, вносячи певний «колерит» у загальноприйнятій поведінковій позиції. Так, етикет українського суспільства формувався у XVIII ст. на засадах народних звичаїв і традицій, що своєрідно поєдналися з правилами європейського етикету [20].

Кожен суспільний прошарок відображає у поведінці своє соціальне становище. У житті суспільства етикет є регулятором поведінки в тій чи іншій ситуації.

За формою етикет поділяється на мовленнєвий та немовний. Перший є вербальним (словесним) виразом поважного ставлення до людей і проявляється у словесній формі: у мові, манері звернень та привітань, умінні вести розмову, висловлювати критичне зауваження, брати участь у дискусії та суперечці, говорити компліменти. Завжди і скрізь людину супроводжує слово. Від того, як і що ми говоримо, залежать наші ділові та особисті контакти. Немовна форма етикету включає в себе вчинки та дії, за допомогою яких проявляється поважне ставлення до оточуючих. Усі дії, вчинки, манери людини, так чи інакше характеризують її як людину виховану, яка володіє поведінковою культурою, або, навпаки, як недостатньо підготовлену до життя в сучасному суспільстві [34, с.38].

Етикет проявляється у соціальних та професійних групах по-різному. Звідси і поділ його на види:

а) придворний етикет – суворо регламентований порядок та форми обходження, встановлені при дворах монархів (з урахуванням національних особливостей);

б) військовий етикет – зведення загальноприйнятих в армії правил, норм і манер поведінки військовослужбовців у всіх сферах їхньої діяльності;

в) дипломатичний етикет – правила поведінки дипломатів та інших офіційних осіб при контактах в дипломатичному колі – на дипломатичних прийомах, візитах, переговорах;

г) загальногромадянський етикет – сукупність правил, традицій та умовностей, яких прийнято дотримуватись у процесі спілкування та життя між людьми. Він є самим різноманітним за формами та функціями і може набувати таких форм як: присутній етикет (гості, прийоми, ресторани, театри та ін.); шлюбний етикет; сімейний етикет; спортивний етикет; етикет подорожей; корпоративний етикет; діловий етикет; етикет ділового та неділового спілкування; обрядовий; застільний; етикет ведення бесіди – візуальної, телефонної, електронної та ін. [45, с.25].

На думку О. Сипливої та С. Іларіонова, більшість правил дипломатичного, військового та загальногромадянського етикету тією чи іншою мірою збігаються. Відмінність між ними полягає у тому, що дотриманню правил етикету дипломатами або військовими надається більшого значення, оскільки відступ від них або порушення цих правил може завдати шкоди престижу країни або її офіційним представникам і призвести до ускладнень у взаємовідносинах держав [56].

Серед безлічі правил є два такі, які пронизують усю поведінку людини, надаючи їй високоморального характеру. Перше – не ставити людей у незручне становище, принаймні робити це як можна рідше; друге – чинити з іншими людьми так, як хочеш, щоб чинили з тобою [60, с.74].

Знання правил етикету дозволяє будь-якій людині, у тому числі і дитині, справити приємне враження своєю манерою говорити, зовнішнім виглядом, умінням підтримувати розмову, поводитися за столом тощо. Про людей, які дотримуються таких правил, кажуть, що вони виховані. Отже, знання правил етикету – одна із ознак вихованості.

Принципи етикету:

1) принцип гуманізму і людяності, що вимагає бути ввічливим, тактовним, гречним;

- 2) принцип доцільності дій, який дає людині змогу поводитись розумно й одночасно просто, зручно для себе і оточуючих;
- 3) естетичний принцип – принцип краси поведінки й шляхетності;
- 4) принцип дотримання національних звичаїв та традицій тієї країни, де перебуває людина[56].

Етикет передбачає доброзичливе та поважне ставлення до всіх людей, безвідносно до їх посади та громадської приналежності. Він включає в себе чемне поводження з жінкою, шанобливе ставлення до старших, форми звернення до старших, форми звернення та вітання, правила ведення розмови, поведінку за столом [56, с. 63]. Я. Радевич-Винницький визначає етикет як складне структурне явище, що групує поведінкові правила залежно від того, до якої соціальної групи, до якої життєвої ситуації вони відносяться, а також якими засобами виражається *поважне ставлення* людей один до одного. Словосполучення «*поважне ставлення*» є принципово важливим, оскільки етикет створений для того, щоб у людини була можливість не тільки відчувати, а й виявляти таке ставлення, залучати людей до спілкування, приємності манер тощо [60, с.187].

В даний час під «етикетом» прийнято розуміти поєднання формальних правил чемності та ввічливості зі здоровим глуздом раціональністю [65]. В цілому етикет у цивілізованому суспільстві збігається із загальними вимогами ввічливості, основу яких становить принцип гуманізму.

Опанування правилами етикету кожною людиною під час соціалізації відбувається на двох рівнях:

1 – рівень наслідування, дублювання, виконавський рівень. Дії індивіда не рефлексивні, не впорядковані, можуть носити стихійний, довільний характер. Вчинки орієнтовані на форму, на те, щоб бути схожим на більш значущу іншу людину.

2 – рівень засвоєння. На цьому рівні відбувається усвідомлення (осмислення), засвоєння, закріплення на рівні навичок, звичок та певного соціально-культурного досвіду. Цей рівень пов'язаний з орієнтацією індивіда вже не тільки на форму, а й на зміст вчинків, на зміст самих належних етикетних вимог [56].

Етикет виконує низку соціальних функцій:

1) встановлення контакту – привернути увагу, спонукати до вступу в контакт;

2) підтримки контакту – вихована людина завжди знайде пристойну тему для бесіди, зробить спілкування цікавим та корисним.

3) демонстрації ввічливого, шанобливого ставлення до співрозмовника. Важлива функція етикету – створення атмосфери взаємного комфорту.

4) регулюючу функцію – регулювання поведінки людей суспільстві. Дотримання етикету робить людей передбачуваними [45, с. 57].

Етикет свідчить про належність людини до певного соціального та культурного середовища. Етикет як пароль: місце, яке займає людина в суспільній ієрархії, легко визначається за використовуваним ним етикетним формул. Як приклад можна навести порівняння деяких формул вибачення:

«*Перепрошую. Вибачте, будь ласка*» (нейтральна формула сучасної культурної людини).

«*Покірніше прошу вибачити*» (архаїчна формула, використовувана літніми інтелігентними людьми).

«*Винуватий!*» (Традиційна формула силових структур: армії, поліції).

«*Пардон! Екскюз ми!*» (жартівливі запозичення).

«*Вибачаюсь!*» (просторічна формула).

5) профілактики конфліктів. Це найважливіша соціальна функція етикету у міжособистісному спілкуванні, у цьому контексті

етикету відводиться роль сильного превентивного засобу, «психологічного прогладжування» [45, с. 44].

Відповідно до Базового компоненту дошкільної освіти, існуючих освітніх програм дитина у віці 3-4 років:

- знає та виконує правила столового етикету (правила акуратного прийому їжі, поведінка за столом);
- підтримує свій одяг та взуття в чистоті та порядку, вміє дбати про свій зовнішній вигляд;
- знає та використовує ці знання в ситуаціях мовного етикету (правила спілкування до однолітка та дорослого, значення мовних етикетних формул – вітання, прощання та прощення, висловлення подяки тощо) [3].

Розвиток сучасної цивілізації такий, що зміст та способи виявлення норм етикету постійно змінюється. Розширення сфер життєдіяльності сучасних людей неминуче призводить до необхідності внесення нового до традиційного етикету, створення нових правил поведінки та взаємовідносин. Зміст (уявлення) про норми етикету має стати предметом обговорення, аналізу, співвіднесення з умовами реального життя, тому на сьогодні актуальним є використання активних та інтегративних методів у процесі виховання у дітей уявлень про правила етикету [20, с. 63].

Питання відбору змісту та методики формування у дітей дошкільного віку уявлень про норми етикету представлені у роботах В. Білоусової, А. Богуш, Н. Дятленко, А. Желан, О. Кононко, М. Левківського, Л. Островської, М. Федорової, Н. Хамської та ін. Більшість дослідників одностайні у визнанні можливості та необхідності раннього залучення дітей до норм етикету. Дослідники зазначають, що робота у цьому напрямі має проводитись на основі принципів орієнтації на вікові можливості та перспективи соціального пізнавального розвитку дітей у дошкільному віці, активність дитини як суб'єкта пізнання та культуротворчості, наукової обґрунтованості процесу та взаємодії його

суб'єктів, зв'язку знань із повсякденною соціокультурною практикою та ін. [49, 51, 64].

М. Левківським та М. Федоровою запропоновано зміст уявлень про норми етикету, доступних для дітей дошкільного віку. Дослідники виділяють три компоненти:

- уявлення про норми та правила етикету;
- уявлення про способи виконання норм правил;
- уявлення про роль норм та правил етикету у спілкуванні та взаємодії дитини з оточуючими людьми [39, с. 30].

На думку А. Кишинської, уявлення про норми етикету у дошкільнят мають трикомпонентну структуру, що включає когнітивний, емоційно-оцінний та поведінковий компоненти. *Когнітивний (інформаційний)* компонент містить уявлення про нормативні поняття, еталони, норми етикету, правила поведінки, а також уявлення про моральні якості особистості. *Емоційно-оцінний* компонент містить моральні якості особистості, моральні почуття, соціально-моральні емоції, моральні мотиви, а також моральну оцінку та самооцінку. *Поведінковий* компонент включає моральні дії, звичку та вчинки, тобто реальне виконання норм та вимог етикету [29].

Наводимо показники змісту уявлень про норми етикету у молодших дошкільнят по кожному компоненту:

Когнітивний компонент передбачає ознайомлення дошкільників із соціальними відносинами, моральними якостями людей, формує уявлення про емоції людини і правила спілкування у різних ситуаціях взаємодії людей (на прогулянці, в гостях тощо). У результаті дошкільник:

- виділяє суб'єкти соціального світу;
- словесно визначає основні соціальні норми;
- вміє диференціювати основні (базові) емоції;
- знає правила етикету [29, с.34].

Емоційно-оцінний компонент спрямований на формування та

розвиток почуття співпереживання, контролю свого самопочуття. Розвиваються морально-ціннісні мотиви ставлення дитини до однолітків і дорослих, емоційне відношення до норм етикету, а також спільна діяльність з дорослими і однолітками. У результаті дошкільник навчається:

- емоційно висловлювати свої почуття по відношенню до явищ, що спостерігаються за допомогою вербальних і невербальних засобів спілкування;
- доброзичливо ставитись до всіх дітей у групі дитячого садка, шанобливо ставитись до дорослих;
- елементарно аналізувати суб'єкт-суб'єктні відносини у соціальному світі, давати їм емоційну оцінку;
- спостерігати за взаємовідносинами між людьми у різних ситуаціях взаємодії [25].

Показниками *поведінкового компоненту* є уміння:

- встановлювати найпростіші причинно-наслідкові зв'язки спостережуваних соціальних явищ (за допомогою вихователя),
- здійснювати вибір норми правильної поведінки різних ситуаціях взаємодії [29, с. 35].

У процесі пізнання правил етикету вирішується важливе завдання – оволодіння дітьми дошкільного віку способами встановлення та розвитку комунікацій. Освоюючи етикет, діти навчаються спілкуватися з людьми: переконувати, домовлятися, поступатися спірною ситуацією, примирятися, відстоювати свою думку, просити допомоги і пропонувати її, вітати, дякувати. Діти усвідомлюють: якщо хочеш, щоб з тобою спілкувалися і мали спільні справи, треба виглядати так, щоб оточуючим твій зовнішній вигляд приносив задоволення, відтак – завжди виглядати красиво, естетично, привабливо та відповідно до ситуації. Головне, що вони засвоюють: етикетні норми сприяють прояву поваги до людей [36].

Життя дитини в закладі дошкільної освіти та за його межами супроводжується правилами поведінки, завдяки яким вона виявляє повагу до людей, налаштовує оточуючих на спілкування із собою, залучає до спільної роботи і переживає стан успішного здійснення своїх справ [38].

Таким чином, формування уявлень про правила етикету проводить дошкільнят від виконання зовнішніх, загальноприйнятих форм поведінки до засвоєння моральних принципів; від техніки поведінки до моральної та естетичної поведінкової основи, а відтак – формує у дітей уміння користуватись технікою встановлення комунікацій та сприяє, зрештою, формуванню особистісної успішності [39].

1.2. Форми, методи та прийоми розвитку у дошкільників уявлень про етикет

Починаючи навчати дітей правилам етикетної поведінки, педагог повинен пам'ятати, що найважливішою комунікаційною категорією є ввічливість. Тільки завдяки ввічливості люди вільно налагоджують контакти, орієнтуються у різних ситуаціях, відчувають чи не відчувають комфорт при спілкуванні. Проаналізувавши наукову літературу, зазначимо, що існує багато визначень цієї етикетної категорії, але всі вони зводяться до наступного: ввічливість – комунікативна категорія, що характеризує ввічливу людину, містить у своїй основі норми та правила мовного етикету і впливає на регулювання та організацію мовних ситуацій. Саме ввічливість визначає, які вербальні та невербальні засоби спілкування будуть обрані учасниками спілкування, а також, що слід і що не слід говорити, яку інтонацію спілкування до цього потрібно обрати [47, с. 16].

Вивчення правил мовного етикету відбувається на основі вже відомих дитині: вона знає, що треба вітати знайомих під час зустрічі, обов'язково говорити «дякую», «будь ласка». Вихователь знайомить дитину з новими мовними формулами, показує, що існують спеціальні

формули для вітання дорослих та дітей у різних ситуаціях спілкування[54, с. 98] .

Навчання мовленнєвому етикету слід розглядати не тільки в мовній сфері (як оволодіння дитиною мовними нормами – фонетичними, лексичними, граматичними), а й у сфері спілкування дітей з однолітками та дорослими (як оволодіння комунікативними вміннями). Через це найважливішим завданням стає формування культури ввічливого спілкування, розвиток мовних етикетних умінь [40].

Таким чином, формування мовних етикетних умінь означає наступне:

- формування вміння встановлювати контакт за допомогою мовних та немовних засобів;
- формування вміння використовувати варіативні формули привітання, прощання, подяки;
- формування вміння розуміти та виражати свій настрій з допомогою слів та розуміти емоційний настрій співрозмовника;
- формування вміння вести себе у спілкуванні відповідно до нормами мовного етикету;
- формування вміння чітко, ясно, виразно висловлювати своє комунікативний намір;
- формування вміння поводитись у конфліктній ситуації [40, с. 33].

Етикетні уявлення, що включають культурно-гігієнічні навички та звички, культуру діяльності та культуру спілкування, сприяють досягненню емоційного благополуччя, що важливо для успішної життєдіяльності. Як вже зазначалось, основу етикетного виховання становлять моральні норми та принципи, тому необхідно постійно звертати увагу дітей на те, що і чому добре чи погано. Аналізуючи ситуації поведінки та спілкування, необхідно вибирати правильний тон спілкування вихователя та дитини, в якій має проявлятися повага

особистості дитини: розуміння її проблем, дружелюбність та довірливість.

Вихователь повинен бути зразком етикетної поведінки – це одна із умов ефективного формування уявлень вихованців про етикет. Тільки в цьому випадку діти переживають радість від спілкування з вихователем і вірять у правоту його слів. Виховання поведінкової культури у дітей дошкільного віку включає наступні компоненти:

- 1) знання етикетних правил;
- 2) розуміння їх доречності та необхідності;
- 3) уміння їх застосовувати;
- 4) емоційне переживання успішності чи невдачі його виконання[47, с.14] .

Таким чином формуються різні етикетні уміння та навички людини, до того ж це відбувається протягом усього життя: ознайомлюючись з новими правилами поведінки, людина повинна розуміти їх необхідність, вміти їх застосовувати відповідно до етикетної ситуації, аналізувати етикетні невдачі з метою уникнути їх у подальшому.

У процесі формування етикетної поведінки дітей необхідно використовувати різні організаційні форми: заняття, ігри, бесіди, режимні моменти як у реальному житті, так і у спеціально створених ситуаціях. Рекомендується постійне закріплення та позитивна оцінка поведінки з боку дорослого, що є умовою для усвідомленого та емоційного вибору тієї чи іншої дії та вчинку [49, с. 9].

Серед методів та прийомів формування уявлень дошкільників про етикет дослідники рекомендують наступні:

- 1) спілкування дорослих та дітей, де саме дорослі подають приклад дітям, адже діти починають наслідувати приклади, які їм подобаються і діяти, як дорослі; в свою чергу, діти хочуть товаришувати саме з тими дітьми, які демонструють приклади зразкової етикетної поведінки;
- 2) бесіда – цілеспрямоване обговорення, організований,

підготовлений діалог на заздалегідь обрану тему, в якому виховуються стриманість, ввічливість та в цілому культура поведінки, спілкування та етикетні уявлення. Діти та дорослі повинні дотримуватись правил етикету: відповідати по одному, не перебивати тих, хто говорить, вміти мовчати, бути стриманими, не підвищувати голос, використовувати формули ввічливості;

3) читання художніх творів на морально-етичні теми з подальшим аналізом вчинків героїв;

4) сюжетно-рольова гра, в якій програватимуться реальні життєві етикетні ситуації, внаслідок яких діти не лише навчаються етикетному правилам, а й апробують уміння практично [31, 39, 51, 55].

Дослідники також називають «способи педагогічного впливу на дітей» у формуванні уявлень про етикет: привчання, вправа, створення ситуацій, що виховують, приклад для наслідування, заохочення та покарання [29].

Розглянемо їх докладніше. Дітям демонструється певний *зразок поведінки*, наприклад, під час спілкування зі старшими чи ровесниками уважно слухати співрозмовника та дивитися йому в обличчя. *Привчаючи до дотримання правила*, слід не тільки його показувати, але й контролювати точність та неухильність його виконання.

Вправа змушує багаторазово повторити ту чи іншу етикетну формулу. Повторення рекомендується доти, поки, з одного боку, ця формула не відтворюватиметься автоматично, а з іншого – поки формула не буде використовуватися свідомо, розумно [25].

Виховні ситуації створюють умови, в яких перед дитиною ставиться вибір, наприклад, відповісти ввічливо, поступитися чи нагрубити співрозмовнику, пропустити вперед товариша чи ні. Ураховуючи, що соціальний досвід дошкільника ще дуже малий, йому необхідно роз'яснювати, як і чому слід чинити в тій або іншій ситуації, який вчинок вважається правильним, ввічливим, красивим, а який не

можна робити і чому. Можна закріпити цей висновок у свідомості дітей читанням літературного твору, що описує схожу ситуацію [24].

Приклад наслідування виконує функцію наочного зразка. Таким прикладом може стати реальна людина (вихователь, батько, приятель і т. ін.) чи літературний герой [33].

Заохочення здійснюється різними способами, активізує дошкільника до вибору правильного поведінкового кроку. Головне тут – розумність заохочення, адекватна очікуваному вчинку [39].

Покарання рекомендують до застосування лише у виняткових випадках: воно має бути спрямоване на виникнення у дитини, що провинилася, бажання чинити гарно. Покарання, звісно, має бути словесним [36].

Серед методів особливе місце приділяється *словесним методам*. Серед них найбільш значуще місце займають оповідання, роз'яснення, бесіда, при застосування яких необхідно уникати моралізації та нотацій. Важко переоцінити роль казки, як і реальної історії. Це важливо насамперед ще й тому, що категорія ввічливості прямо залежить від національної культури, від національної самосвідомості носіїв конкретної мови. Саме тому, знайомлячись із «казковими» етикетними ситуаціями, з поведінкою казкових героїв, ми не лише формуємо у дітей уявлення про етикет, але й долучаємо їх до національної культури та мови. Казка чи реальна історія впливають на дитину емоційно щодо сприйняття етикетних правил. Вікові особливості цієї вікової групи змушують дітей переживати поведінку героя, уособлюючи себе з ним, як би зсередини сприймати його гарні чи погані вчинки та наслідки правильної чи неправильної поведінки. Для дошкільників велике значення має щасливий кінець казки з етичним змістом: злий стає добрим, друзі миряться, нерозумний стає розумним і т. ін. [39]

Етична бесіда з дошкільнятами допомагає з'ясувати, чи знають вони норми та правила поведінки. Бесіду рекомендується проводити з

невеликою групою у 5-8 дітей, щоб кожен міг висловити свою думку. Для цього необхідно створити довірчу атмосферу, виключити повчальність та нещирість. Майстерність педагога буде залежить від розуміння дітей, обізнаності у їхніх звичках, поглядах, переконаннях, прагненні до щирих відповідей чи вмінні «підлаштовуватись» під очікування дорослого. Знання можливостей дітей для ведення бесіди з морально-поведінкової тематики допоможе вихователю правильно побудувати діалог та знайти у ньому місце для обговорення етикетних питань. Саме в бесіді можна розповісти дитині, як важливо схвалювати інших, позитивно оцінювати співрозмовників, бути скромним, менше хвалити себе, завжди прагнути симпатії [38].

Чільне місце займає мова педагога. Спілкуючись з дітьми та спостерігаючи за іграми, вихователю необхідно фіксувати прояви негативної та позитивної мовної поведінки. Розповідаючи дітям про те, хто і чим його порадував і здивував, вихователь пояснює, як і що краще говорити в тій чи іншій ситуації один одному чи дорослому. Необхідно вводити в дитячий словник мовні звороти та слова для оволодіння дітьми навичками етикетних формул: «Ти міг би принести...», «Мені здається, що ти помилився...», «Я думаю, що це слід зробити...», «Не ображайся, але сьогоднішню твою поведінку ніяк не можна назвати пристойною», «Спробую тобі пояснити чому...», «Я раджу тобі змінити ставлення до...» [24, с. 23]

М. Заячківська рекомендує педагогам обговорювати з дітьми такі питання як:

1. Згадай, ти не образив когось? Не соромся перед ним вибачитись! Що ти відчуваєш після того, як вибачився? Спробуй представити свій настрій до та після вибачення у кольорі за допомогою малювання ліній.

2. Про яке слово ти шкодуватимеш, якщо його повернути не вдасться?

3. Чи траплялося так, щоб хтось ображав тебе? Що ти відчував при

цьому? Які слова ти хотів би почути від кривдника?

4. Які ввічливі слова ти використовуватимеш, звертаючись з проханням до когось?

5. Подаруй комусь свою посмішку! Розкажи, як відреагували ті, комусь посміхнувся. Що ти відчував? [25]

Формування етикетних умінь найбільш оптимально відбувається у грі. *Гра* – один із ефективних засобів формування культури поведінки та етикетних уявлень у дітей. Гра як спосіб пізнання навколишнього в яскравій і доступній формі, дає дитині уявлення про доречну поведінку в тій чи іншій ситуації, змушує замислитися над своїми манерами. Гра також дисциплінує, оскільки учасники гри підпорядковуються певним правилам. Однак дотримання дисципліни та підпорядкування правилам – це важливі етикетні вимоги. Відтак, важливим є те, що саме в сюжетно-рольовій чи дидактичній грі можна відпрацьовувати правила ввічливої поведінки та етикетного спілкування, гарні манери, інтонацію спілкування, тактовну поведінку [7, с. 79].

Для формування етикетних умінь доцільними є рухливі ігри, музичні та театралізовані ігри; народні, дидактичні та настільні. Особливу роль відіграють сюжетно-рольові ігри, у яких діти практично застосовують поведінкові правила та тренуються у вживанні мовних етикетних формул. У сюжетно-рольовій грі також відпрацьовуються різні етикетні ситуації. В.Калішенко рекомендує використовувати такі дидактичні ігри та вправи: «Як сказати бабусі (мамі) приємне слово», «Хто скаже більше слів привітань», «Скажи по-іншому», а також обігравання ситуацій: «Подякуй своєму другу за подарунок так, щоб він зрозумів, що цей подарунок тобі дуже подобається», «Запроси друга на день народження, щоб він зрозумів, що ти будеш радий його приходу». В іграх-драматизаціях діти можуть пропонувати свої варіанти діалогів героїв літературних творів [30].

До форм спілкування, які сприяють встановленню дружніх взаємин,

відносять *компліменти*. Поняттю «комплімент» дається трактування люб'язного, приємного слова, приємного відгуку. Сьогодні у практиці виховання культури поведінки дітей дошкільного віку компліменти знайшли широке застосування. В своєму дослідженні [41] Н. Машир показала можливість використання компліментів у роботі зі старшими дошкільниками та їх виховну цінність. Ситуація компліменту порівняно з іншими ситуаціями етикетної мови, більш орієнтована на співрозмовника і менше стандартизована [45, с. 114].

Л. Островська пропонує такі формули компліментів:

- схвалення особистісних якостей («Ти дуже веселий»);
- схвалення зовнішності, зовнішнього вигляду («У тебе гарна посмішка», «Ти сьогодні дуже гарно виглядаєш»);
- схвалення ділових якостей «Ти чудово розповідаєш вірші» [49, с.101].

Однією з умов успішного навчання дітей старшого дошкільного віку компліментів є створення у групі дитячого садка дружніх взаємин, позитивного емоційного фону, особистий приклад педагога, доречності та щирості включення компліментів у ситуації спілкування. Введенню у мовленнєве спілкування дошкільнят компліментів сприяють спеціальні дидактичні ігри та вправи. Наприклад, «Найкращий комплімент для мами чи бабусі», «Добре слово для подруги (друга)» [50].

Працюючи з дітьми, вихователі велику увагу приділяють формуванню культури поведінки на заняттях, у праці та іграх, недостатньо оцінюючи при цьому особливості повсякденної побутової діяльності, повсякденне життя дошкільного закладу.

Щодня діти прощаються та вітаються, прибирають іграшки, умиваються, одягаються на прогулянку та роздягаються після неї. Кожен день у садку дитина акуратно вішає одяг, ставить взуття тощо. При цьому діти не тільки опановують різні практичні вміння і навички, а й освоюють норми етикетної поведінки у дитячому колективі [52].

Привчаючи вітатись, педагог використовує ранковий прихід до дитячого садка, зустрічі протягом дня з музичним керівником, завідувачем, кухарем, лікарем і т. д. Дитина, виконуючи багаторазово вправи вітання, починає усвідомлювати загальне правило: «Вітатися треба з усіма, кого побачив сьогодні вперше». Це формує позитивну звичку [59].

Отже, традиційні методи та прийоми із необхідним змістовим наповненням та сучасним технічним забезпеченням (інформаційно-комунікаційні технології) можуть використовуватись у роботі з формування етикетних уявлень та етикетної поведінки дітей дошкільного віку.

Розділ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ЕТИКЕТ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Обґрунтування педагогічних умов формування уявлень дошкільників про етикет.

Ефективність освітнього процесу безпосередньо залежить від виявлення, обґрунтування та перевірки педагогічних умов, які забезпечують успішність здійснюваної діяльності. Педагогічні умови виступають як складовий елемент педагогічної системи.

У педагогічній науці існує зараз кілька точок зору на сутність та зміст педагогічних умов. Аналіз позицій різних дослідників щодо визначення поняття «педагогічні умови» дозволяє виділити наступне визначення: педагогічні умови – планомірна робота з уточнення закономірностей як стійких зв'язків освітнього процесу, що забезпечують можливість результатів науково-педагогічного дослідження (А. Богуш, Т. Піроженко та ін).

Проаналізувавши роботи А. Желан, Л. Островської, Т. Піроженко, Т. Поніманської, та ін., ми можемо стверджувати, що виховання уявлень про правила етикету у молодших дошкільнят буде ефективнішим, за дотримання наступних педагогічних умов [58]:

1. Використання проблемних ситуацій для закріплення та прояви засвоєних правил поведінки.

Молодші дошкільнята лише починають освоювати уявлення про норми етикету. Діти вправляються у виконанні норм етикету та правил поведінки шляхом участі у практичних ситуаціях, в ігрових ситуаціях, що імітують різні життєві обставини, у проблемних інсценуваннях з іграшками, в умовних ситуаціях, які потребують оцінки вчинків. Наприклад, діти сіли дивитися відеофільм, але одній із дівчинці не вистачило стільця. Що вона та інші діти робитимуть? Така реальна ситуація не повинна залишатись поза увагою вихователя. Він може і сам створити подібну проблемну ситуацію, яка змусить дитину шукати вихід зі складного становища. Вихователь повинен підтримувати ініціативу дітей дошкільного віку щодо створення нових норм і правил (коли діти спільно пропонують правила для вирішення проблемних ситуацій) [24].

Поведінка людини складається з безлічі невеликих поведінкових фрагментів, які слід відпрацьовувати з дітьми. Від закріплення техніки дії у вправі можна перейти до дидактичних ігор, у яких ця закріплюється. Відомо, що в ігровій ситуації дитина легше і охочіше виконає ту дію, яка їй чомусь не дається в реально-життєвій ситуації. І, нарешті, від гри можна привести дитину до виконання дій у життєвих ситуаціях [30].

Наприклад, ситуація прийому їжі під час обіду: накрити стіл, сісти за стіл, приймати їжу, користуючись столовими приладами та серветкою, дотримуючись за столом чистоти та порядку, завершити обід і вийти з-за столу, подякувати за обід.

Ситуація свята в групі: запросити гостей (батьків, дітей іншої групи, працівників дитячого садка), підготувати подарунки та сюрпризи, продумати, як розважатимемо гостей і чим пригощатимемо, привести в «ідеальний порядок» групову кімнату, нарядитися, зустріти гостей, розважати і пригощати запрошених, усім гостям приділяти увагу, нікого не забути і не образити, проводити гостей, привести групову кімнату до ладу після закінчення свята. Зрозуміло, всі перелічені тут справи

виконуються не відразу, а поступово, можливо й у кілька днів. В одні дні готують запрошення та подарунки, напередодні свята упорядковують групову кімнату, в день свята виконують все інше [32].

Вихователь пропонує ситуації, що вимагають самостійних узгоджених дій дітей за інтересами та вибором, наприклад, пропонує дітям навчити однолітків тому, що вони добре вміють, виховує елементарну відповідальність за свої дії та вчинки. Педагог заохочує прагнення дітей самостійно дотримуватись встановленого порядку поведінки у групі, регулювати свою активність: враховувати права інших дітей, дотримуватися черговості, виявляти терпіння, не вступати в сварки, не перекладати свою роботу на інших дітей [25].

Слід звертати увагу дошкільнят на те, що маленькі діти, молодші сестри та брати потребують їхньої турботи та уваги; обговорювати, у чому конкретно може проявлятися турбота дошкільнят про малюків: у допомозі, захисті, навчанні, вмінні розважити, втішити, доставити радість. Вихователь створює ситуації, що спонукають дошкільнят активно виявляти дружню прихильність, дбайливе ставлення до дітей групи; звертає увагу дітей на манери поведінки, дотримання вимог етикету. Обговорює з ними питання на кшталт «красиво – некрасиво», «так і не так» (як ми ходимо, сидимо, розмовляємо, поведимося в гостях, за столом тощо) [46].

Наочним прикладом, живим, ємним, що добре запам'ятовується, є поведінка вихователя та його помічника, батьків кожного вихованця (а також бабусь та дідусів), гостей та відвідувачів групи, працівників дитячого садка, нарешті, поведінка кожної дитини у групі.

2. Створення сприятливого психологічного клімату в групі.

За останні два десятиліття спостерігається зростання розуміння того, що психологічний клімат у колективі зміцнює або зменшує дитячий розвиток, навчання та виховання. Дослідження підтверджують,

що в колективах, де переважно був сприятливий та безпечний психологічний клімат, люди успішніші та продуктивніші [37, 60].

Психологічний клімат може бути визначений як якісна сторона міжособистісних відносин, що виявляється у вигляді сукупності психологічних умов: всі суб'єкти освітнього процесу почуваються у безпеці, виявляють одне одному довіру, ставляться доброзичливо, вільно висловлюють свою думку [60].

У формуванні сприятливого клімату в дитячому колективі значну роль відіграє етикет, насамперед тому, що в основі цих поведінкових норм лежить повага до людей: до тих, хто старший і молодший, більш і менш освічений, вищий і нижчий за соціальним чи матеріальним становищем; з іншими поглядами, настроями, інтересами.

Ми бачимо вагомий потенціал етикету у побудові відносин між малими соціальними групами, що існують у закладі дошкільної освіти – між: дітьми групи; членами педагогічного колективу; дітьми та педагогами, які здійснюють педагогічний вплив на дошкільнят; дітьми та батьками, які є найближчими та найцікавішими вихователями дитини; батьками вихованців групи; педагогами та батьками [49].

У цьому розмаїтті стосунків у ЗДО провідну роль грає вихователь. Від нього залежить характер взаємин у всіх малих групах. Дотримання правил етикету вихователем є знаком поваги до вихованців та їх батьків. Кожна дитина знає, що її мама та тато – найкращі, найрозумніші та найдобріші люди на світі.

Вихователю важливо створити у дитячому колективі атмосферу доброзичливої участі всіх дошкільнят у житті кожної дитини, дбайливого ставлення до однолітків, готовності надати допомогу, підтримати. Психологічний клімат групи залежить від емоційного благополуччя вихователя: від його настрою, від емоційності поведінки й мови, від педагогічних умінь:

- формувати позитивні міжособистісні стосунки у дитячому колективі;
- підтримувати інтерес дітей до однолітків;
- стимулювати емоційні контакти між дітьми за допомогою гумору, заохочень, підбадьорювань, ситуацій успіху;
- дотримуватись педагогічного такту у процесі спілкування з дітьми [42].

Зрозуміло, не всі діти спокійні та виховані, не всі відкриті до доброзичливо-поважного ставлення, до розумної та естетичної демонстрації такого ставлення. Знову ж таки потрібна терпляча, ретельна робота вихователя, спрямована на формування у дітей уявлень про етикет [38].

Таким чином, можна виділити наступні педагогічні умови, за яких виховання уявлень про норми етикету у молодших дошкільнят буде ефективнішим: використання проблемних ситуацій для закріплення та прояву засвоєних етикетних норм та правил; створення сприятливого психологічного клімату групи.

2.2. Діагностика рівнів сформованості уявлень про етикет у дітей дошкільного віку

Теоретичний аналіз дослідження проблеми формування уявлень дошкільників про етикет дозволив нам провести експериментальне дослідження, що традиційно включає три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний.

Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі ЗДО №7 м. Рівне. У дослідженні взяли участь 17 дошкільнят середнього дошкільного віку (4-5 років) – 8 дівчат, 9 хлопчиків.

Метою констатувального етапу експериментальної роботи було визначення рівнів сформованості у дітей дошкільного віку уявлень про

етикет. Оцінка рівня уявлень про норми етикету проводилася з урахуванням виділених нами критеріїв та показників:

- уявлення про норми та правила етикету (*когнітивний компонент*);
- уявлення про способи виконання норм та правил (*поведінковий компонент*);
- уявлення про роль норм і правил етикету у спілкуванні та взаємодії з оточуючими людьми (*емоційний компонент*).

На основі даних критеріїв було виділено наступні рівні сформованості уявлень дошкільників про норми етикет:

Низький рівень, що характеризується такими показниками: у дитини не сформовані уявлення про норми етикету та правила поведінки, дошкільник не усвідомлює їх (норми зовнішнього вигляду, столового етикету, мовного етикету, норми поведінки у громадських місцях); може вести себе за столом неправильно, не розуміє потреби певних правил і взаємин між людьми в суспільстві; у дитини не сформоване ставлення до культури поведінки, вона не хоче дотримуватися норм етикету і працювати над удосконаленням своєї особистості; не звертає уваги на настрій, переживання, емоційний стан оточуючих; не опанувала основними соціальними вміннями, пов'язаними з нормами етикету і не застосовує їх у власних вчинках та діях, не дотримується їх: у побуті, у громадських місцях, на вулиці, у гостях тощо.

Середній рівень, що характеризується такими показниками: дитина має деякі уявлення про норми та правила етикету, але недостатньо їх усвідомлює (норми зовнішнього вигляду, столового етикету, мовного етикету, норми поведінки у громадських місцях), знає окремі форми звернення та вітання, форми звернення до старших, правила ведення розмови, поведінки за столом (відповідно до віку), але недостатньо розуміє необхідність певних правил і взаємин між людьми в

суспільстві; у дитини недостатньо повно сформоване ставлення до культури поведінки, вона не вважає за необхідне завжди дотримуватися норм етикету; не враховує настрій, переживання, емоційний стан оточуючих; не повністю опанувала основними соціальними вміннями, пов'язаними з нормами етикету та правилами їх застосування у власних вчинках та діях, не завжди дотримується їх у побуті, у громадських місцях, на вулиці, у гостях тощо.

Високий рівень характеризується такими показниками: дитина має достатні уявлення про норми та правила етикету, усвідомлює їх (норми зовнішнього вигляду, столового етикету, мовного етикету, норми поведінки у громадських місцях), знає форми звернення та вітання, форми звернення до старших, правила ведення розмови, поведінки за столом (відповідно до вікових норм); розуміє необхідність певних правил та взаємовідносин між людьми у суспільстві; у дитини сформоване ставлення до культури поведінки, вона має бажання дотримуватися норм етикету і намагається вдосконалювати свою особистість; розрізняє настрій, переживання, емоційний стан оточуючих; повністю оволоділа основними соціальними вміннями, пов'язаними з нормами етикету та правилами їх застосування у власних вчинках та діях (відповідно до вікових норм), завжди дотримується їх у побуті, у громадських місцях і на вулиці, в гостях тощо.

Для дослідження використовувалися: бесіда «Етикет у громадських місцях», авторська діагностична методика Т.Сенько (Додаток Б), методика «Сюжетні картинки» (Додаток В).

Бесіда «Етикет у громадських місцях» використовувалася задля вивчення змісту уявлень про норми етикету у громадських місцях. Питання бесіди були спрямовані на виявлення рівня сформованості когнітивного компонента: визначалось, що діти знають про те чи інше громадське місце (для чого потрібно, хто і для чого відвідує), яких

правил поведінки там слід дотримуватися і чому, як необхідно поводитися в цьому місці.

Для виявлення особливостей уявлень дітей ми провели якісний аналіз відповідей дітей на питання бесіди. Так, встановлено, що під час бесіди 3 дітей (18%) давали досить змістовні та повні відповіді на питання, спираючись у тому числі на особистий досвід. У той же час найбільші труднощі мали 10 дітей (59%), що було пов'язано з необхідністю пояснення суті значення норм і правил етикету; частіше діти назвали самі правила як способи дії в тій чи іншій ситуації, рідко зверталися до змістовної характеристики норми, яка узагальнює конкретне знання. 4 дітей (23%) за допомогою вихователя використовують правила етикету в ситуаціях спілкування, але не можуть самостійно їх застосовувати. У цілому ж відповіді були досить усвідомленими, адже дошкільники підкріплювали відповіді своїми прикладами з особистого досвіду.

Результати бесіди були співвіднесені з рівнем уявлень про норми етикету та представлені на рис. 2.1.

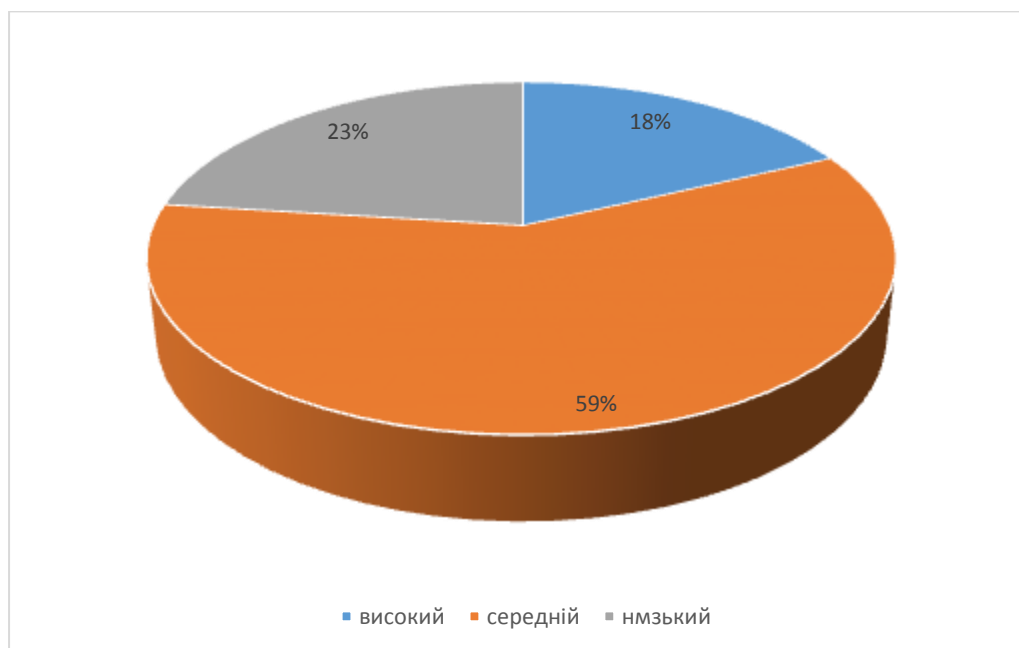

Рис. 2.1. Рівні сформованості уявлень дошкільників про норми і правила етикету (когнітивний компонент, констатувальний етап)

Аналіз відповідей дошкільників дозволив виявити, що діти краще орієнтуються в правилах поведінки на вулиці, у транспорті. Вони знають як поводитися на проїжджій частині, розуміють, що треба поступатися місцем у транспорті, голосно не розмовляти. Вони не лише називають норми, а й можуть пояснити їхнє соціальне значення, аргументують свої відповіді. Наприклад: не можна переходити вулицю в недозволеному місці, а то буде аварія. Або: голосно в автобусі говорити не треба, це відволікає водія і навіть може заважати пасажиром. Але, наприклад, про те, що на вулиці непристойно їсти, і в транспорті цього робити не можна діти не знають.

Найскладніше дітям було виділити та назвати групу правил, які слід виконувати під час відвідин розважальних заходів – театру, музею, концертної зали. Ми пов'язуємо це з тим, що діти не відвідують такі культурні центри, а дорослі, відповідно, не демонструють їм приклади етикетної поведінки в таких місцях. Оцінки дітьми ситуацій порушення правил теж різняться. Так, на виконання правил: не можна їсти в транспорті, у театрі голосно розмовляти, має бути відповідний одяг, коли йдеш до театру – діти відповідають, що так і має бути, бо всі так роблять. Діти вважають, що правила поведінки на проїжджій частині порушувати в жодному разі не можна, але при цьому аргументують свою думку тим, що порушення спричинить покарання, за це «дістанеться», а не тим, що правило необхідне для того, щоб усім було зручно та комфортно. Таким чином, аналіз даних уявлень про норми етикету молодших дошкільнят у громадських місцях показав:

1. Діти досить усвідомлено відповідають на питання, розуміючи необхідність знання правил поведінки.
2. Дошкільники мають уявлення про деякі види найпоширеніших правил поведінки у громадських місцях.
3. Діти не завжди дають правильну оцінку діям інших людей.

Авторська діагностична методика Т. Сенько дозволяє виявити поведінкові вміння в спеціально створених умовах, а також наявність у дітей досвіду застосування норм етикету в різноманітних ситуаціях.

Суть методики: дітям пропонується виконати деякі дії відповідно до ситуації. Дослідник спостерігає за поведінкою дітей, що дозволяє виявити, яким чином, наявні уявлення діти можуть застосувати практично. Результати виконання завдань дітьми зведені до таблиці представлено на рис. 2.2.

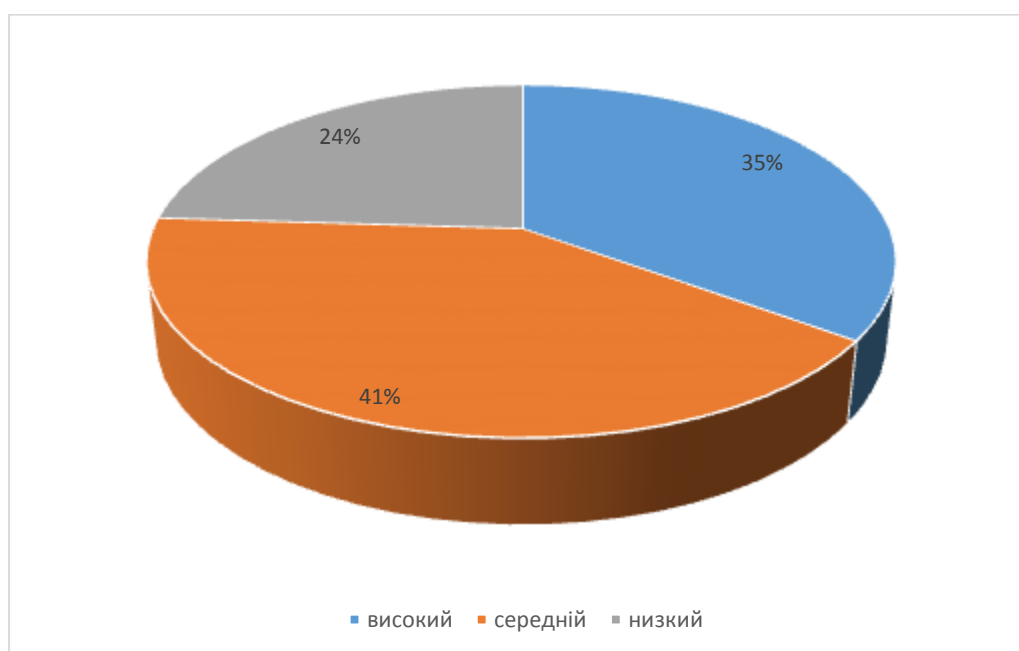

Рис. 2.2. Рівні сформованості уявлень дошкільників про способи виконання норм та правил (поведінковий компонент, констатувальний етап)

Дані діаграми засвідчують: більшість дітей виявляють середній рівень (6 дітей, 35 %) поведінкових умінь у громадських місцях. Водночас частина вихованців продемонстрували високий рівень (7 дітей, 41 %), що свідчить, що дітям цього віку доступний зміст таких уявлень про норми етикету, вони усвідомлюють їхнє призначення, можуть аргументувати необхідність їхнього слідування.

Наявність дітей (4 дітей, 24%) з низьким рівнем поведінкових умінь свідчить про те, що потрібна спеціально організована у цьому напрямі робота.

Ми виявили, що у більшості випадків діти не можуть на практиці застосувати наявні уявлення про поведінку у певних ситуаціях. Наприклад: «У мене день народження, я тебе запрошую. Відзначатимемо у кафе, ти тільки про подарунок не забувай». Або у телефонній розмові дитина не змогла провести діалог відповідно до правил етикету: не привіталася, довго не могла пояснити, що вона хоче. Ці невдачі ми пов'язуємо з тим, що робота в закладі дошкільної освіти у контексті теми дослідження найчастіше формальна. Вихователі рідко створюють такі ситуації, де дитині потрібно виявити наявні знання. Отже, необхідно в роботі з дітьми приділити увагу практичному застосуванню уявлень про норми етикету.

Метою вивчення емоційного ставлення до моральних норм, як-от: доброта – агресія; щедрість – жадібність; працьовитість – лінь; правдивість – брехливість, було проведено методику «Сюжетні картинки», запропонована у посібнику І. Дерманової (Додаток В). Для вивчення усвідомлення норм етикету були обрані саме ці поняття, тому що з ними дітей знайомлять у дошкільному віці та їх виконання найчастіше вимагають. Іншими словами, ці норми етикету найбільш знайомі та доступні для розуміння дітей вже у дошкільному віці.

Дитина має дати моральну оцінку зображенням на малюнку вчинкам, що дозволяє виявити ставлення дітей до цих норм. Особлива увага приділяється оцінці адекватності емоційних реакцій дитини на моральні норми: позитивна емоційна реакція (посмішка, схвалення тощо) на моральний вчинок та негативна емоційна реакція (осуд, обурення тощо) – на аморальний [56, с. 63].

Дослідження проводиться індивідуально. Дитині кажуть: «Розклади картинку так, щоб з одного боку лежали ті, на яких намальовані добрі вчинки, а з іншого – погані. Розповідай та пояснюй, куди ти покладеш кожен малюнок і чому».

Обробка результатів:

1 бал – дитина неправильно розкладає картинки (в одному стосі виявляються картинки із зображенням, як позитивних вчинків, і негативних), емоційні реакції неадекватні чи відсутні [51, с. 92] .

2 бали – дитина правильно розкладає картинки, але не може обґрунтувати свої дії; емоційні реакції неадекватні [51, с. 93].

3 бали – правильно розкладаючи картинки, дитина доводить свої дії; емоційні реакції адекватні, але виражені слабо.

4 бали – дитина доводить свій вибір (можливо, називає моральну норму); емоційні реакції адекватні, яскраві, проявляються у міміці, активній жестикуляції тощо.

Підсумки виконання дітьми завдання «Сюжетні картинки» показали, що діти по-різному виражають емоційне ставлення до моральних норм (доброта-злість, щедрість-жадібність, працьовитість-лінь, правдивість-брехливість) [51, с. 93] .

На високому рівні емоційного ставлення до моральних норм перебуває 4 особи (24%). Ці діти як правильно розклали картинки, а й обґрунтували свій вибір, супроводжуючи його яскравими емоційними реакціями.

На середньому рівні емоційного ставлення до моральних норм перебувають 8 дітей (47%). Дошкільники правильно систематизували картинки: з правого боку – картинки з добрими вчинками, а з лівого боку – з поганими. Діти пояснювали свої дії, емоційні реакцію вчинок були адекватні, але виражені слабо. Наприклад, Гліб поклав картинку з хлопчиками, що б'ються через іграшку-конячку, вліво, при цьому сказав, що битися не можна. Малюнок, де хлопчики мирно будують вежу, поклав праворуч, сказав, що разом грати добре та весело. Але при цьому емоційно був нейтральним – не виявляв ані яскравого заохочення, ані осуду.

На середньому рівні емоційного ставлення до моральних норм перебувають 8 дітей (47%). Дошкільники систематизували та

розкладали картинки згідно з поставленим завданням. Діти охоче пояснювали свої дії, емоційні реакції на представлений вчинок були адекватні, але виражені слабо.

Результати виконання завдань співвіднесені з рівнем уявлень про норми етикету та подані в діаграмі на рисунку 2.3.

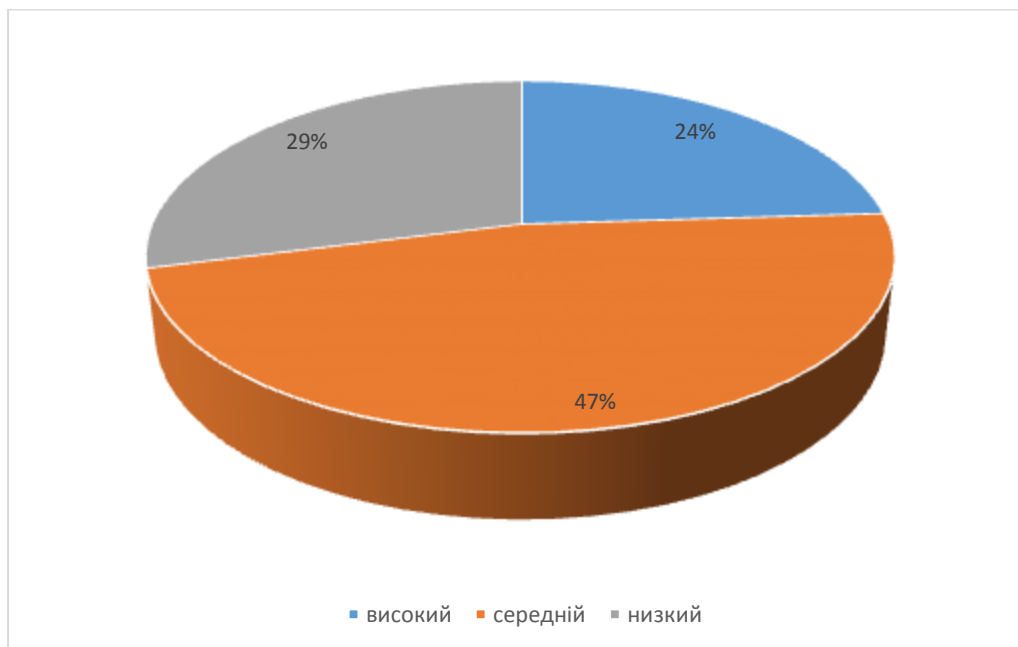

Рис. 2.3. Рівні сформованості уявлень дошкільників про роль норм і правил етикету у спілкуванні та взаємодії з оточуючими людьми (емоційний компонент, констатувальний етап)

Отже, можна зробити висновок про те, що діти дошкільного віку мають деякі уявлення про норми етикету, але результати спостережень за їх поведінкою та результати діагностичної роботи свідчать про необхідність і доцільність проведення певної роботи з підвищення рівня уявлень про норми етикету у молодших дошкільнят. Освітня робота у дошкільному закладі з цієї проблеми має охоплювати як когнітивний, а й емоційний і поведінковий компоненти.

Досягненню позитивного результату у вихованні уявлень про норми етикету також сприятиме тісна взаємодія вихователів закладу дошкільної освіти з батьками вихованців.

2.3. Формувальний експеримент з теми дослідження

Мета формувального етапу експерименту полягала у розробці та апробації форм та методів роботи щодо розвитку уявлень про норми етикету у дітей дошкільного віку з урахуванням виділених педагогічних умов:

- використання проблемних ситуацій для закріплення та прояву засвоєних правил поведінки;
- створення сприятливого психологічного клімату у групі.

Реалізація першої педагогічної умови – використання проблемних ситуацій для закріплення та прояву засвоєних правил поведінки – проводилася робота з дітьми у шести напрямках.

1-й напрямок – «Чарівні слова». В межах цього напрямку ми знайомили дітей із культурою спілкування, з певними правилами, вироблені людиною. Ці правила є проявом етикетної поведінки. Основна мета напряму: закріплення дітьми загальноприйнятих форм словесної ввічливості (вітання, прощання, прохання, подяка, вибачення тощо). Для цього ми використали:

- бесіди: «Подорож до країни Етикету», «Хто вигдав етикет?», «У країні ввічливих слів»;
- складання оповідання з особистого досвіду «Наші добрі вчинки», «Яку добру справу я зробив»;
- читання творів художньої літератури: О. Мошковська «Ввічливе слово», Т. Шоригіна «Ввічливі казки»;
- дидактичні ігри «Ввічливий котик», «У мене задзвонив телефон», «Все починається зі слова «привіт», «Ввічливе прохання».

2-й напрямок – «Де і як поводитися». У цьому розділі ми знайомили дітей із правилами поведінки у громадських місцях.

Ми пояснили, що громадськими називаються місця, де збираються люди різного віку, з різними поглядами, різним фізичним станом. Тому в таких місцях необхідно дотримуватись правил, щоб не зачепити інтереси іншої людини.

Для навчання використовувалися:

- сюжетно-рольові ігри: «В гостях», «У кафе», «У театрі», «Подорож потягом»;
- дидактичні ігри: ігри-лото «Як вести себе в гостях, вдома, у транспорті, у лікарні, парку», «Правила групи»;
- бесіди з переглядом презентацій «Як вести себе у дитячому садку, у транспорті, на вулиці в театрі, у лісі, в гостях» та ін.;
- вирішення проблемної ситуації «Дійди до дому»;
- розгляд ілюстрацій, дидактичних малюнків.

3-й – напрямок «Гості». Діти часто ходять у гості, родини запрошують до себе знайомих і родичів. І що б не почуватися скуто, дошкільники мають навчитись поводитися як привітний господар або бажаний гість. Знання гостьового етикету допоможуть дитині бути впевненою у собі та доброзичливою у спілкуванні.

Для виховання гостьового етикету ми використали:

- дидактичні та сюжетно-рольові ігри: «В гостях», «Як дарувати та приймати подарунки», «Улюблені іграшки в гостях у малюків», «День народження»;
- бесіди: «Як поводитися в гостях», «Якщо гості до вас прийшли», «Будь завжди ввічливим»;

4-й напрямок – «Коли я їм». У цьому розділі ми знайомили дітей із правилами поведінки за столом, культурою їжі, навчали дітей столового етикету.

Для цього ми використали:

- дидактичні ігри: дидактичний кубик «Культура поведінки за столом», «Кубик-рубик», «Знайди помилку»;
- сюжетно-рольові ігри, бесіди, читання художньої літератури, розгляд ілюстрацій.

5-й напрямок – *«Наша дружна родина»*. Всім відомо, що сім'я, сімейні стосунки мають першочергове значення у житті дитини. Величезний світ сконцентрований саме в родині. Тому нам необхідно було насамперед, визначити разом з дошкільниками, що таке сім'я, як треба ставитись до членів родини. Донести до свідомості дитини, що треба бути дружними, вчитися співчувати, співпереживати. Через ці знання він пізнає, що таке рідня, країна та світ загалом.

Ми використали:

- знайомство із сімейними традиціями та цінностями (оформлення фотовиставок «Сімейні свята», «Як ми відпочиваємо», «Здорова сім'я – здорова дитина»);
- дидактичні та сюжетно-рольові ігри;
- бесіди, читання творів художньої літератури;
- перегляд фотоальбомів «Моя сім'я»;
- створення та вивчення генеалогічного родинного дерева, створення альбомів професійної династії;
- перегляд мультфільму: «Пригоди Цибуліно» та ін.

6-й напрямок – *«Я і всі, і все»*. У цій частині ми зосередились на вихованні культури зовнішнього вигляду, вирішували з дітьми, як сподобатися людям; як треба поводитися зі старшими та молодшими; коли та як можна допомагати один одному. Також знайомили дітей із нормами поведінки у громадських місцях: театрі, музеї.

Для цього ми використовувалися:

- дидактичні та сюжетно-рольові ігри;
- бесіди: «Як сподобатися людям»;
- розглядаємо ілюстрації;
- перегляд мультфільмів: «Сестрички-звички», «Замок брехунів» та ін..

У сюжетно-рольових іграх ми навчали дітей прикладам діалогів –

своєрідних кліше у спілкуванні з партнером Наприклад, вертаючись до продавця: «Вибачте, будь ласка, Ви не підкажете, яке молоко мені вибрати?»».

Дітям дуже сподобалась запропонована сюжетно-рольова гра «Лікарня», яка була спрямована на розширення уявлень про працю працівників лікарні, а також на формування етикетних форм спілкування дітей дошкільного віку з однолітками. Під час гри діти побували у ролі лікаря, медичної сестри, пацієнтів, реєстратора, мами та тато (супроводжуючі) «хворого».

Вихователь приніс у групу ляльку з пораненою рукою та привернув до неї увагу дітей. Разом з дітьми обговорювалася ситуація з хворою лялькою, та робилися – ляльку треба лікувати. Вихователь запропонував пограти в лікарню, але хто ж лікує у лікарні? Діти всі відповіли – лікар. Але для початку потрібно звернутися до реєстратури, взяти медичну картку та талон до лікаря. Розподілили ролі: Аліна – реєстратор, Макар – лікар педіатр, Карина – медична сестра. Вихователь спочатку гри нагадує дітям, що при вході до кабінету потрібно не забути привітатись та розповісти, що болить у вашої доньки чи синочка. А потім подякувати лікарю за допомогу. Вихователь нагадує фрази для рольового діалогу:

«Дозволь, Катю, я подивлюсь твою ранку, зараз ми замажемо її зеленкою, перебинтуємо і скоро все загоїться».

Медсестра подає лікарю зеленку та бинт. Після лікування мама доньки (ляльки Каті) дякує доктору «Дякую велике!». Потім на прийом заходить наступна дитина зі своєю лялькою.

Під час бесіди з дітьми вихователь акцентувала увагу дітей на таких етикетних нормах спілкування як привітання «Добрий день...», прохання «Можна мені...», подяка «Дякую», прощання «До побачення».

Діти із задоволенням розігрують ігрові сюжети за участю лікаря та пацієнта, наявність костюмів лікаря та атрибутів для «лікування» підвищує інтерес до цього виду діяльності.

Сюжетно-рольова гра «*Магазин*» була спрямована на збагачення словникового запасу та формування таких форм для ситуацій мовного етикету як привітання «Доброго ранку», вибачення «Вибачте», «Будь ласка», подяки. Вихователь привернула увагу дітей, сказавши, що у ляльки Карини сьогодні день народження: «Діти, що прийнято дарувати у день народження?». Більшість дітей відповіли – подарунки, кілька людей назвали конкретні предмети та солодощі.

Далі вихователь підводить дітей до розуміння, що подарунки частіше всього купують у магазині. Згадали хто працює в магазині та їх рольові дії; правила поведінки в магазині. У процесі гри діти навчались вибирати подарунки, ввічливо звертаючись за допомогою до продавця-консультанта, застосовуючи наступні фрази «Вибачте, будь ласка, не могли б Ви мені допомогти...».

Продавець привітав покупців та пропонував допомогу

«Вітаю! Я можу вам допомогти?». Після здійснення покупки, продавець дякує покупцеві за покупку і пропонує приходити до них ще. Дітям дуже сподобалася гра і вони самі її доповнили: після того, як подарунки ляльці Карині були вибрані, діти стали обирати подарунки у магазині один одному.

Сюжетно-рольова гра «*Автобус*» сприяла навчанню дітей правилам поведінки у громадському транспорті та збагаченню мовлення етикетними формами спілкування в ситуаціях вибачення, вітання, запрошення, подяки. Вихователька привернула увагу дітей до гри, розподілили ролі (Єгор – водій, Ангеліна – кондуктор, Ілля – механік, інші діти пасажери), зробили автобус, зрушуючи стільці, визначили місце кондуктора та місце водія.

Дітям для гри роздали гаманці, гроші, сумки, ляльки. Вихователь направляла діалог та дії дітей, попросили водія зайняти своє місце, кондуктор чемно запропонувала пасажирам увійти до автобуса: «Проходьте, будь ласка, і займайте вільні місця». Пасажирам із дітьми запропонували зайняти передні місця, а тим, кому не вистачило сидячих місць, порадили міцніше триматися, щоб не впасти під час поїздки і т. ін. Вихователь підказувала кондуктору для пасажирів: «У вас на руках син, тож вам треба сісти. Поступіться, будь ласка, місце мамі з дитиною. Дідусеві теж треба поступитися місцем, йому важко стояти і т. д.). Потім кондуктор роздала пасажирам квитки та дала сигнал до відправлення, шляху вона оголошує зупинки («Магазин», «Лікарня», «Дитячий садок» тощо), дає квитки тим, хто заходить, стежить за порядком в автобусі.

Вихователь, не порушуючи ходу гри, спрямовував гру, запитував: «Яка зупинка? Мені треба до аптеки. Будь ласка, скажіть мені, коли вийти» або «Ви забули дати мені квиток. Дайте, будь ласка, квиток» і т.ін.

Подальший розвиток гри був спрямований об'єднати цю гру з іншими сюжетами та підключення до них («Поїздка до магазину», «Поїздка до театру» та ін.). У сюжетно-рольовій грі «*Виклик таксі*» діти навчалися ввічливого спілкування по телефону та з водієм таксі.

Для закріплення та прояву засвоєних правил поведінки по всіх вищезазначених напрямках ми використовували проблемні ситуації «Закінчи історію» (Додаток Г). Можна додавати невеличкі несподіванки, наприклад, (наприкінці заняття): Люба каже: Ви допомогли мені дізнатися такі ввічливі слова, як «Бувайте здорові!», «Дякую», «Вибачте». Тепер мені час, я пішла. Яку помилку зробила Люба?

Подібні завдання ставили дитину до активної суб'єктної позиції, формували досвід практичного застосування знань етикетних правил.

Всі вищезазначені заходи сприяли реалізації другої педагогічної умови – створення сприятливого психологічного клімату групи.

У процесі експериментальної роботи ми помітили, що у дитячому колективі склалися позитивні міжособистісні стосунки, інтерес до однолітків. Цьому значною мірою сприяло стимулювання емоційних контактів між дітьми, здійснення актуалізації позитивного емоційного стану за допомогою гумору, заохочень, підбадьорювань, ситуацій успіху. Створенню сприятливого психологічного клімату групи також допомагало дотримання педагогічного такту у спілкуванні з дітьми. Спілкування будувалося з урахуванням захопленості спільними видами діяльності.

У процесі роботи ми помітили, що у багатьох дітей не сформована звичка дивитися на співрозмовника у розмові, навіть коли дитина звертається до вихователя з проханням про іграшку або зі скаргою на товариша. Першу частину фрази діти, як правило, вимовляють дивлячись у вічі педагогу, а потім відвертаються і показують на потрібну іграшку або на кривдника.

«Чому треба дивитися на ту людину, з якою розмовляєш?

Чому не можна повертатися спиною під час розмови? Правильно, не чути, незрозуміло, про що говориш»

Деякі діти, звертаючись до інших дітей і навіть до вихователя, не називають ім'я того, до кого звертаються. Щоб показати цю помилку, ми зібрали дітей у гурток і, дивлячись одразу на трьох дітей, сказали: «Дай мені твою хустку». Свої хусточки простягли Аліна, Олена та Каріна.

– Аліно, (зі здивуванням) навіщо ти даєш мені хустку, адже я тебе не просила? І вас, Олена та Каріна, не просила». Таким чином, нагадали дітям про правила ввічливості: якщо звертатися без імені, то не тільки незрозуміло, кому призначені твої слова, але й не чемно.

Діти добре засвоїли: треба завжди звертатися до всіх знайомих з імені, а до дорослих на ім'я та по батькові. Контролювали поведінку дітей та вживання (ти), (Ви)-форм. Поправляли у разі потреби. Але

надалі вони самі нагадували товаришу, який «забув» правило ввічливості, як треба звертатися один до одного та до дорослих.

У групі часто виникають «несподівані випадковості» через неуважності, незручності. Наприклад, одна дитина ненавмисно штовхне іншу, настане на ногу і, як правило, відбувається сварка або починаються скарги. Порада вихователя не сваритися, вибачитися перед товаришем іноді не сприймається дитиною. А створена ігрова ситуація допомагає замислитися над подією і вчить свідомо вживати слова «пробачте», «будь ласка», шкодувати про те, що трапилося, і уникати надалі таких ситуацій

За дотримання єдиних вимог із боку всіх дорослих (батьків, педагогів), проведення системної роботи діти дошкільного віку успішно засвоюють прийняті норми поведінки, правила етикету, вироблені національною культурою. Крім того, у дошкільників формується звичка наслідувати та виконувати загальноприйняті правила ввічливості, навчатися культурі спілкування.

Таким чином, у ході формувального етапу експериментальної роботи було апробовано, реалізовано та підтверджено педагогічні умови формування уявлень про норми етикету у дітей дошкільного віку.

2.4. Аналіз результатів експериментальної роботи

Після формувального експерименту ми провели контрольний експеримент, що дозволяє виявити ефективність проведеної роботи, правомірність положень гіпотези. Діагностика досягнень дітей у формуванні уявлень про норми етикету проводилася за допомогою тих же діагностичних завдань, що й на констатувальному етапі.

Завдання контрольного експерименту:

1. Визначити ефективність роботи з виховання уявлень про норми етикету у молодших дошкільнят.

2. Узагальнити результати повторної педагогічної діагностики та виявити динаміку рівня уявлень про норми етикету у молодших дошкільнят.

Після повторної діагностики ми виміряли загальні показники сформованості уявлень дошкільників про етикет та порівняли їх із загальними показниками констатувального етапу. Результати представлені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1. Рівні сформованості уявлень про етикет у дітей дошкільного віку (констатувальний та контрольний етап)

Етап експерименту	Рівні сформованості		
	Високий	Середній	Низький
констатувальний	2 (12%)	7 (41%)	8 (47%)
контрольний	5 (29%)	9 (53%)	3 (18%)

Дані таблиці засвідчують: середній рівень сформованості уявлень про етикет на контрольному етапі дослідження виявили 9 дітей, що становить 53%. Високий рівень уявлень про етикету мають 5 дітей, що становить 29%. Низький рівень цьому етапі експерименту виявлено у 3-х дітей, що становить 18 %.

На рисунку 2.4. наочно представлено порівняльні кількісні дані рівнів сформованості уявлень дітей дошкільного віку про етикету на констатувальному та контрольному етапах експерименту.

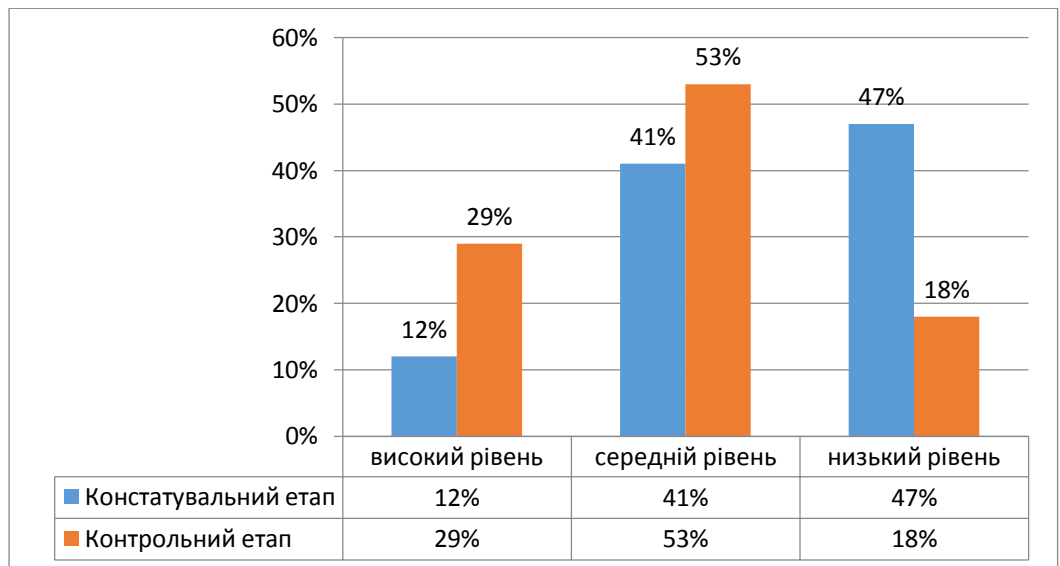

Рис. 2.4. Порівняння рівнів сформованості уявлень дошкільників про етикет (констатувальний та контрольний етап)

Дані діаграми демонструють, що підвищився відсоток дітей, які мають високий та середній рівень на контрольному етапі, зменшився низький рівень, що доводить ефективність проведеної роботи.

Отже, наявна позитивна динаміка у дітей, які брали участь у нашій експериментальній роботі. Очевидно, що бесіди, ігри та проблемні ситуації своїм змістом та правилами сприяли позитивній динаміці уявлення про норми етикету, їх перехід із рівня конкретного знання на рівень узагальненого, усвідомлення вихованцями соціального та особистісного значення правил поведінки у суспільних місцях.

Таким чином, проаналізувавши результати контрольного експерименту виявлено, що у дітей відбувся перехід до вищого рівня уявлень про норми етикету, зменшився відсоток дітей, які перебувають на низькому рівні означеної сформованості.

Аналіз емпіричних даних про рівні сформованості уявлень про етикет у дошкільників дозволив виявити, що: діти стали більш усвідомлено відповідати на питання, виявляючи при цьому розуміння змісту та призначення правил поведінки та норм етикету; уявлення набули більш змістовного та узагальненого характеру: вихованці могли

демонструвати розуміння універсальності норм і правил етикету; змінилися функції норм етикету та правил поведінки у свідомості дітей: діти стали розуміти призначення правил для регуляції власної поведінки, стали використовувати їх для обґрунтування оцінки дій оточуючих людей.

ВИСНОВКИ

Знання сучасного етикету розширює внутрішній світ людини, створює можливості для успішного спілкування, комфортного життя та досягнення особистісних цілей. З правилами гарних манер, етикетними нормами та вимогами необхідно знайомити дітей із раннього віку, продовжувати протягом усього дитинства. Спираючись на раніше засвоєні дітьми навички культурної поведінки (у вигляді проявів ввічливості, уваги та симпатії до однолітків та дорослих, елементарних навичок надання допомоги, привітних форм спілкування і т. ін.), потрібно навчити розуміти сенс і значення тих чи інших правил етичної поведінки людини та в доступній формі наслідувати їх.

У процесі роботи над дослідженням ми дійшли наступних висновків:

1. В сучасній науковій літературі представлені різні аспекти вивчення етикету як соціокультурного явища (Б. Антоненко-Давидович, Н. Машир, О. Сиплива, Я. Радевич-Винницький, Н. Тимошенко), а також особливості ознайомлення дітей дошкільного віку з етикетними нормами та правилами (А. Богуш, А. Желан, М. Заячківська, П. Давидович, А. Кишинська, О. Кононко, С. Ладивір, М. Левківський, Л. Островська, М. Федорова, Н. Хамська).

В сучасній освітній практиці завдання залучення дітей до етикетних знань та вмінь часто вирішуються формально, шляхом їх прямої трансляції вихованцям та засобами організації репродуктивного виконання цих правил у повсякденному житті. Формування у дітей знань про правила поведінки та відповідних умінь має здійснюватися у процесі цілеспрямованого виховання та в ході організованої соціокультурної практики вихованців.

2. Аналіз наукової літератури з теми дослідження дозволив визначити етикет як сукупність правил, традицій та умовностей, яких прийнято дотримуватись у процесі спілкування та життя між людьми. У дослідженні ми користуємось визначенням етикету як складного структурного явища, що групує поведінкові правила залежно від того, до якої соціальної групи, до якої життєвої ситуації вони відносяться, а також якими засобами виражається поважне ставлення людей один до одного. Знання правил етикету дозволяє будь-якій людині, дорослій чи малій, справити приємне враження своєю манерою говорити, зовнішнім виглядом, умінням підтримувати розмову, поводитися за столом тощо.

У дослідженні ми користуємось думкою вчених про те, що знання правил етикету – одна із ознак вихованості.

3. У ході роботи над дослідженням було визначено критерії, показники та рівні сформованості уявлень дітей дошкільного віку про етикет. Критеріями виступили:

- уявлення про норми та правила етикету (*когнітивний компонент*);
- уявлення про способи виконання норм та правил (*поведінковий компонент*);
- уявлення про роль норм і правил етикету у спілкуванні та взаємодії з оточуючими людьми (*емоційний компонент*).

На основі даних критеріїв було виділено наступні рівні сформованості уявлень дошкільників про норми етикет: *високий, середній та низький*.

4. Встановлено, що педагогічними умовами, забезпечення яких спряє ефективному розвитку музичних здібностей дошкільників є наступні:

- *використання проблемних ситуацій для закріплення та прояву засвоєних правил поведінки;*
- *створення сприятливого психологічного клімату у групі.*

Результати, отримані в ході констатувального етапу експерименту, засвідчили необхідність цілеспрямованої роботи з розвитку у дітей дошкільного віку уявлень про етикет.

Основою формувального етапу експериментальної роботи становила апробація педагогічних умов формування уявлень дошкільників про етикет, що реалізовувались у процесі використання таких методів як етична бесіда, дидактична гра, а також спеціально створені проблемні ситуації.

Після формувального етапу експерименту було проведено контрольний етап, який підтвердив ефективність виконаної роботи: рівень сформованості уявлень про етикет у дітей дошкільного віку значно підвищився, що було засвідчено у ході контрольного етапу.

Отже, гіпотеза дослідження підтверджена. Отримані результати демонструють ефек у дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авдіян Г. Педагогічний вплив учителів і батьків на формування духовності дошкільників / Г. Авдіян // Дошкільне виховання. – 2011. – №1. – С. 36–39.
2. Артемова Л. В. Вчись граючись : навколишній світ у дидактичних іграх дошкільників / Л. В. Артемова. – К. : Томіріс, 1995. – 112 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20 (дата звернення 20.09.2021)
4. Бархатова М.В. Виховання культури поведінки. Дошкільне виховання. № 11. 2016 р.
5. Білоусова В. О. Виховання культури поведінки учнів / В. О. Білоусова. — К. : Рад. школа, 1986. — 160 с.

6. Богуш А. М. Довкілля: для дітей дошкільного віку : [метод. посіб. для вихователів дитсадків та батьків] / А. М. Богуш, В. Р. Ільченко. – Полтава : НМЦЗО, 2003. – Ч. 2. – 76 с.
7. Богуш А.М. Заняття з розвитку мови в дитячому садку / А.М. Богуш. –К. : Рад. школа, 1986. – 188 с.
8. Богуш А.М. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі / Богуш А.М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І., Лихолєтова З.К. – К. : Вища школа, 1992. – 286 с.
9. Богуш, А. М. (2002). Формування оцінно-етичних суджень у дітей старшого дошкільного віку. Одеса: ПНЦ АПН України. 239 с.
- 10.Бойко Н. Д., Ляшенко І. С., Хабеця Т. В. Засідання Академії педагогічної майстерності з питань вивчення і впровадження в практику Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» // Дошкільний навчальний заклад. — 2011, № 7 (55). — С. 2—14.
- 11.Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук. – К. : Просвіта, 2011. – 416 с.
- 12.Впевнений старт : [програма розвитку дітей старшого дошкільного віку] / кер. проекту М. Б. Жебровський; авт. кол.: О. О. Андрієтті, О. П. Голубович, О. П. Долинна та ін. – Тернопіль : Мандрівець, 2012.–104 с.
- 13.Гавриш Н. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят : навчально–методичний посібник / Н. Гавриш. – К. : Освіта, 2006. – 196 с.
- 14.Галян О. І. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості на етапі дошкільного дитинства / Олена Іванівна Галян //Моральна свідомість та самосвідомість особистості : [монографія] / за ред. М. В. Савчина, І. М. Галяна. – Дрогобич, 2009. –С. 64–76.
- 15.Гончаренко, С. У. (1997). Український педагогічний словник. Київ: Либідь. 376 с.

16. Горбунова Н.В. Методика формування діалогічних умінь старших дошкільників / Н.В. Горбунова. – Ялта : РВВ КГУ, 2006. – 200 с.
17. Давидович П. Чи правильно говорить ваш вихованець / П. Давидович // Дошкільне виховання. – 2003. – №8. – С. 12–13.
18. Дитина : [програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк, К. І. Волинець]. – 3-тє вид., доопр. і доп. – К. : Вид-во Київського університету ім. Бориса Грінченка, 2012. – 492 с.
19. Дитина в дошкільні роки : [комплексна додаткова освітня програма / авт. кол. ; наук. кер. К. Л. Крутій]. – Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2011. – 188 с.
20. Дученко М. М. Етикет як сукупність правил поведінки людини // Бізнес-етика [Електронний ресурс] : конспект лекцій : навч. посіб. для студентів / М. М. Дученко, О. А. Шевчук ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. – Київ, 2020. – Режим доступу: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/39693> (дата звернення: 04.06.2023).
21. Дятленко Н. М. Психологічні умови розвитку самоповаги у дошкільників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н. М. Дятленко ; Київський міський педагогічний ун-тім. Б. Д. Грінченка. – К., 2012. – 20 с.
22. Єлькін Д.К. Психологія спілкування / Д.К. Єлькін. – К. : Мікрос-СВС, 2004. – 121 с.
23. Єфименко М. Емоційний портрет дошкільника: методика ігрового тестування / М. Єфименко // Дошкільне виховання. – 2014. – №4. – С. 12–14.
24. Желан А.В. Формування культури поведінки дітей дошкільного віку. Науковий вісник МДУ. № 45. 2014, с. 20–24.

25. Заячківська М. Діагностика вихованості культури поведінки дітей старшого дошкільного віку в різновікових групах. Вісник інституту розвитку дитини НПУ ім. М.П. Драгоманова. №10. 2018, с. 68–74.
26. Казкотерапія в роботі з дошкільниками. (2011). Харків: Основа. 240 с.
27. Канарова О.В. Умови формування комунікативних умінь та навичок у дітей старшого дошкільного віку. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/3744/1/14.pdf> (дата звернення 28.08.2023)
28. Карасьова К. Характеристика прояву ціннісних орієнтирів старших дошкільників у рольовій взаємодії з однолітками / К. Карасьова. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/>
29. Кишинська, А. (2017). Вивчаєм рівень сформованості етичних уявлень у дітей. Вихователь-методист дошкільного закладу, 10, 32–37.
30. Клочко Н. Організація ігрової діяльності дошкільників як методична проблема / Н. Клочко [Електронний ресурс] – Режим доступу: klochkovntu.edu.ua/file/14c13b952dd1677b7cfb4779a718b779.pdf
31. Кононко О.Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника: навч.-метод. посібник до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі» / О.Л. Кононко. – К.: Світич, 2009. – 208 с.
32. Кононко О.Л. Плекаємо в малечі почуття самовартісності. Харків: Ранок. 2008, 141 с.
33. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника / О.Л. Кононко. – К. : Стилос, 2002. – 144 с.
34. Кривошей О. Повна енциклопедія етикету / О. Кривошей. – Донецьк. : Глорія Трейд, 2010. – 384 с.

- 35.Кудикіна Н.В. Гра: феноменологічна та педагогічна характеристики [Електронний ресурс] / Н.В. Кудикіна // Освітологічний дискурс. – 2010. – № 1. – С. 20-31. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys_2010_1_4.
- 36.Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3–7 років : [монограф.] / Віра Ульянівна Кузьменко. – К. : НПУ, 2005. – 354 с.
- 37.Лаврентьєва Г. П. Джерела доброти : [навч.-метод. посіб. для роботи з дітьми в дошкільних закладах, школі та сім'ї] / Г. П. Лаврентьєва. – К. : А.С.К., 1997. – 304 с.
- 38.Ладивір С. О. Виховання гуманних почуттів у дітей / С. О. Ладивір, О. П. Долинна, В. К. Котирло та ін. – Тернопіль : Мандрівець, 2018.–168 с.
- 39.Левківський М.В., Федорова М.А. Наступність у вихованні культури поведінки дітей (в умовах НВК “школа – дитячий садок”) / Проблеми наступності освіти та розвитку особистості в контексті взаємодії освітніх закладів.- Зб. матеріалів міжрегіональної наук.-практ. конференції.- Житомир: ЖДПУ, 2013. – С.19-32.
- 40.Левченко О.Д. Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку / О.Д. Левченко // Вісник Прикарпатського університету : Педагогіка. –2019. – Вип. 3. – С.29–37.
- 41.Лисенко Н.В. Педагогіка українського дошкільця : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.: У 2-х ч. Ч.1 / Н.В.Лисенко, Н.Р.Кирста. – К. : Вища шк., 20016. – 304 с.
- 42.Лохвицька Л. В. Дошкільна освіта: історія і сьогодення : [довідник] / Л. В. Лохвицька. – Тернопіль : Мандрівець, 2011. – 208 с
- 43.Лохвицька, Л. В. (2014). Програма з морального виховання дітей дошкільного віку "Скарбниця моралі". Тернопіль: Мандрівець. 128 с.

44. Люблінська Г.О. Дитяча психологія / Г.О. Люблінська. – К. : Вища школа, 1974. – 356 с.
45. Машир Н. П. Сучасний етикет та секрети гостинності : навч. посібник. – К. : Кондор, 2010. – 213 с.
46. Машовець, М., Карноухова, А. (2012). Вплив казки на формування особистості дитини: моральний аспект. Вихователь-методист дошкільного закладу, 7, 20–24.
47. Мороз-Рекотова Л.В. Формування професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Мороз-Рекотова Леся Вікторівна; Бердян. держ. пед. ун-т. Бердянськ, 2020. 20 с.
48. Остапенко, О., Стеценко, І. (2017). Моральне виховання в захопливих коміксах. Дошкільне виховання, 6, 19–20.
49. Островська Л. Ф. Виховання культури поведінки дошкільників / Л. Ф. Островська. — К. : Рад. школа, 1975. — 120 с.
50. Гуменникова Т.Р. Українські національні традиції як засіб формування першооснов моральної культури. Початкова школа. № 1. 2003, с. 38–40.
51. Островська Л.Ф. Виховання культури поведінки дошкільників. Київ. 2006, 120 с.
52. Павелків Р. В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці : [монограф.] / Роман Володимирович Павелків. – Рівне : Волинські обереги, 2004. – 248 с.
53. Павелків Р.В. Дитяча психологія : навч. посіб. / Р.В. Павелків, О.П. Цигипало. – К. : Академвидав, 2008. – 431 с.
54. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника / Т. К. Піроженко. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 152 с.

55. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку : [навч.-метод. посіб.] / Тамара Олександрівна Піроженко. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 136 с.
56. Повна енциклопедія сучасного етикету [Текст] / укл. О. Д. Сиплива. – Донецьк: ВКФ БАО, 2010. -304 с.
57. Польова Л. В. Гостинність. Мистецтво дарування // Корпоративна культура. Етикет : навч.-метод. посіб. / Л. В. Польова. – Івано-Франківськ, 2016. – С. 73–91. – Режим доступу: <http://hdl.handle.net/123456789/3645> (дата звернення: 04.01.2023)
58. Поніманська Т.І. Модель системи підготовки студентів до гуманістичного виховання дітей старшого дошкільного віку / Т.І Поніманська // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету Випуск 5 (48), 2012 [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe
59. Поперечняк О.О. Соціально-рольова взаємодія дітей 6-7-ми річного віку в контексті формування життєвої компетентності / О.О. Поперечняк // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління: збірник наукових праць. – Випуск 8. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – С. 133-139.
60. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2006. – 291 с.
61. Українське дошкілля : [програма розвитку дитини дошкільного віку] / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. – Тернопіль: Мандрівець, 2012. – 264 с.
62. Українське дошкілля: Збірка для читання і розповідання дітям старшого дошкільного і молодшого шкільного віку / упоряд. Н. і

- О. Зінкевич ; передм. А. Погрібного. – К. : Смолоскип, 2003. – 550 с.
63. Ушакова О.С. Методика виявлення рівня мовного розвитку старшого дошкільного віку / О.С. Ушакова // Дошкільне виховання. – 1999. – № 9. – С. 12–13.
64. Федорова М.А. Організація роботи з виховання культури поведінки дітей 6–7-го років життя (в умовах НВК «школа – дитячий садок»). Науковий вісник ЧПУ. № 295. 2006, с. 172–177.
65. Хамська Н.Б. Виховання моральних основ культури поведінки підлітків у позаурочній діяльності: навч. посіб. Київ, 2017. 203 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, _____, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;

- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

20.10.2023

(дата)

(підпис)

(ім'я, прізвище)

Додаток Б**Авторська діагностична методика Т.Сенько**

Авторська діагностична методика Т. Сенько дозволяє виявити поведінкові вміння у спеціально створюваних умовах, наявність у дітей досвіду застосування етикетних знань у різноманітних ситуаціях. Дітям пропонуються діагностичні ситуації:

«Запрошення на день народження до кафе»,

«Замовити квиток у кіно»,

«Відвідування театру, виставки».

Суть полягає в тому, що дітям пропонується виконати деякі дії відповідно до ситуації. Експериментуючий спостерігає за поведінкою дітей, що дозволяє виявити, яким чином, наявні уявлення діти можуть застосувати практично.

Додаток В

Методика «Сюжетні картинки»

Ключові слова: діти, мораль, невербальний, тест, школярам, емоції

Тестуємо: властивості особистості. · Вік: дошкільний, молодший шкільний.

Тип тесту: Невербальний · Запитань: 10

Призначення тесту: методика призначена вивчення емоційного ставлення до моральних норм.

Опис тесту

Дитині пред'являють малюнки із зображенням позитивних та негативних вчинків однолітків.

Дослідження проводиться індивідуально. У протоколі фіксуються емоційні реакції дитини, і навіть її пояснення. Дитина має дати моральну оцінку зображенням на малюнку вчинкам, що дозволить виявити ставлення дітей до моральних норм. Особлива увага приділяється оцінці адекватності емоційних реакцій дитини на моральні норми: позитивна емоційна реакція (посмішка, схвалення тощо) на моральний вчинок та негативна емоційна реакція (осуд, обурення тощо) - на аморальний.

Інструкція до тесту

Розклади картинки так, щоб з одного боку лежали ті, на яких намальовані добрі вчинки, а з іншого – погані. Розкладай та пояснюй, куди ти покладеш кожен малюнок та чому.

Обробка результатів тесту

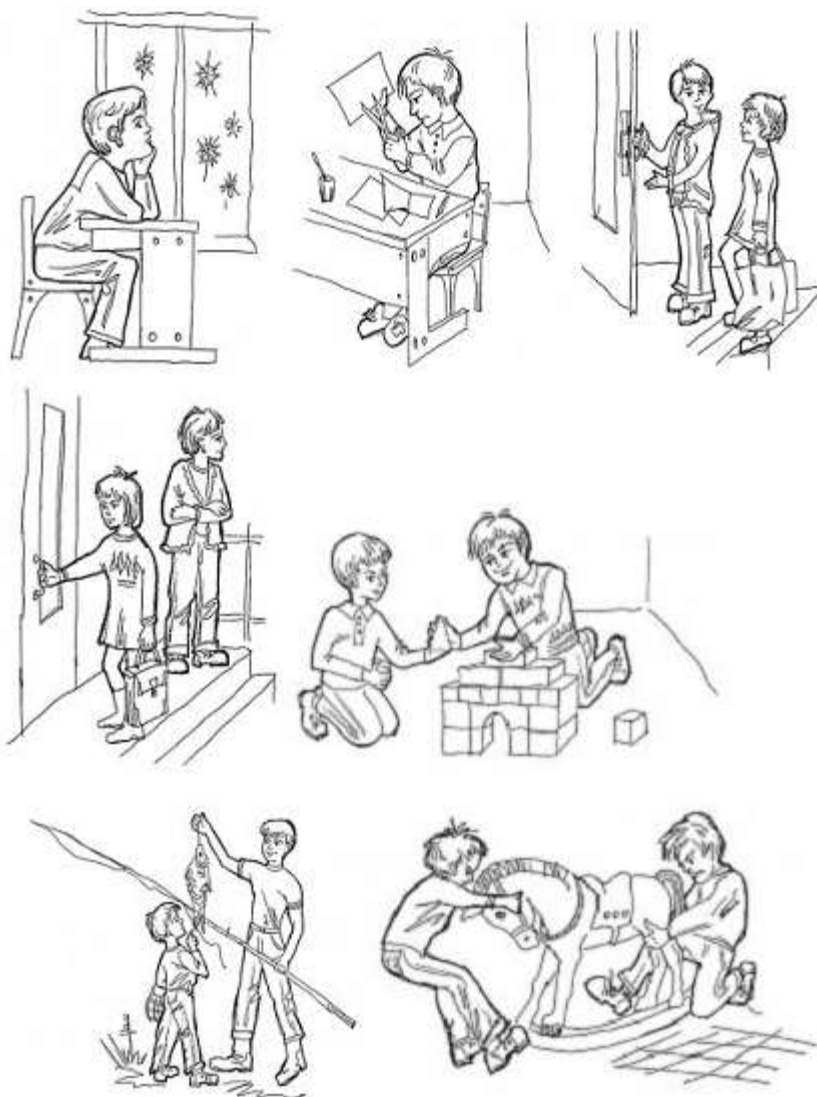
0 балів - дитина неправильно розкладає картинки (в одному стосі виявляються картини із зображенням як позитивних, так і негативних вчинків), емоційні реакції неадекватні або відсутні.

1 бал – дитина правильно розкладає картини, але не може обґрунтувати свої дії; емоційні реакції неадекватні.

2 бали - правильно розкладаючи картини, дитина доводить свої дії; емоційні реакції адекватні, але виражені слабо.

3 бали – дитина обґрунтовує свій вибір (можливо, називає моральну норму); емоційні реакції адекватні, яскраві, виявляються у миміці, активній жестикуляції тощо.

Тестовий матеріал:

Варіант 2. Дітям пропонувалися сюжетні картинки, у яких зображені сюжети правильної та неправильної поведінки людини в різних громадських місцях. На підставі цих картинок вихователь проводив бесіду з дитиною:

- Що ти бачиш на картинці?
- У якому громадському місці відбувається дія?
- Для чого люди перебувають у цьому місці?
- Як ти можеш оцінити поведінку дітей?
- Хто поводить себе правильно? Чому ти так думаєш?
- Хто на твою думку із зображених поводить себе неправильно?
- Які неправильні дії ти бачиш?
- Як би ти себе повів у цій ситуації?

«Закінчи історію» (проблемні ситуації)

Інструкція:

«Я тобі розповідалиму історії, а ти їх закінчи».

Історія 1. Діти будували місто. Оля стояла та дивилася, як грають інші. До хлопців підійшла вихователька і сказала: «Ми зараз вечерятимемо. Час складати кубики в коробки. Попросіть Олю допомогти вам». Тоді Оля відповіла...

Що відповіла Оля? Чому? Як вона вчинила? Чому?

Історія 2. Каті на день народження мати подарувала гарну ляльку. Катя почала з нею грати. Тут підійшла до неї її молодша сестра Віра і сказала: "Я теж хочу погратися з цією лялькою". Тоді Катя відповіла.

Що відповіла Катя? Чому? Як вчинила Катя? Чому?

Історія 3. Люба та Саша малювали. Люба малювала червоним олівцем, а Сашко зеленим. Раптом Любин олівець зламався. "Саша, - сказала Люба, - можна мені домалювати картинку твоїм олівцем?" Сашко відповів...

Що відповів Сашко? Чому? Як вчинив Сашко? Чому?

Історія 4. Петро та Вова грали разом і зламали дорогу гарну іграшку. Прийшов тато і запитав: Хто зламав іграшку? Тоді Петро відповів... Що відповів Петро? Чому? Як вчинив Петро? Чому?